

**KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ SERGİLERİ II**

**FIKİH İLMİNİN ÖNCÜ
ŞAHSİYETLERİ**

(MEZHEPLERİN KURULUŞ DÖNEMİ)

**HAZIRLAYANLAR
İslam Hukuku Anabilim Dalı**

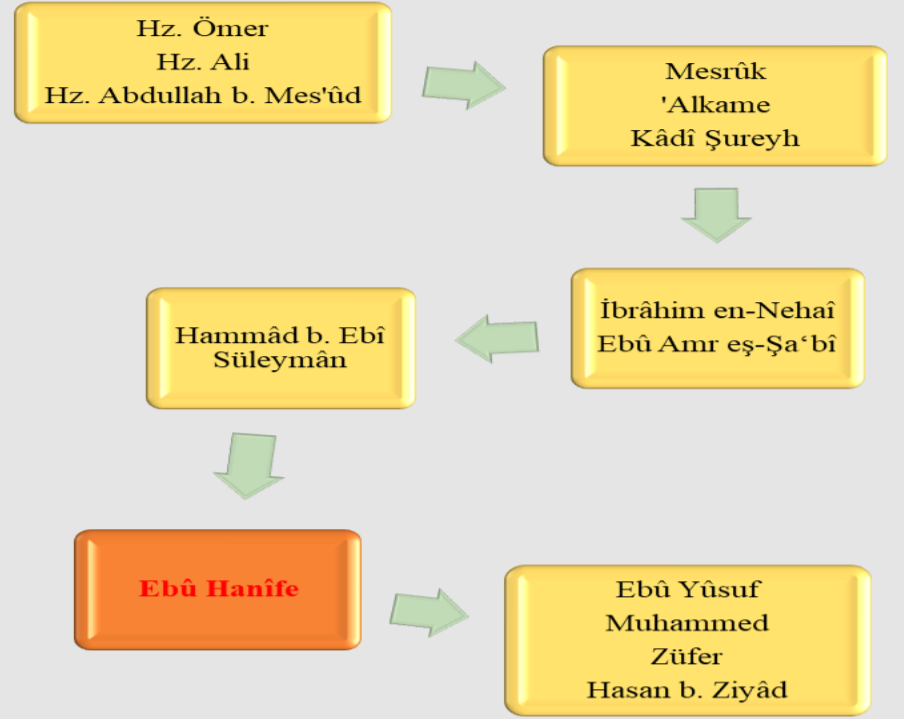
EBÛ HANÎFE

(h. 80-150 / m. 699-767)

Ebû Hanîfe veya İmâm-ı Âzam Kûfe'de doğdu ve burada büyüdü. Aslen Arap olmayan Ebû Hanîfe'nin dedelerinin Fars veya Türk menşeli olduğu rivayet edilir. Kanaatkâr, cömert, güvenilir, âbid ve zâhid bir kişiliğe sahip olan Ebû Hanîfe kumaş ticaretiyle uğraşan varlıklı bir ailenin çocuğudur. Küçük yaşta hafız olan Ebû Hanîfe, kıraat ilmini kırâat-i seb'a âlimlerinden olan Âsım b. Behdele'den öğrenmiştir. Ticaretle uğraşırken Ebû Amr eş-Şa'bî'nin kendisini çağırıp, "Seni zeki, kabiliyetli ve hareketli bir genç olarak görüyorum. İlme ve âlimlerin meclislerine devam etmeyi ihmal etme" dediği, bu konuşmanın kendisine tesir ettiği, böylece ilim tahsiline yöneldiği rivayet edilmektedir. Devrinin seçkin âlimlerinin pek çoğu ile görüşme ve onlardan ilmî yönden faydalanma imkânı bulan Ebû Hanîfe'nin asıl hocası, döneminde Kûfe re'y ekolünün (Irak fikhının) ustası kabul edilen Hammâd b. Ebî Süleyman'dır. Kendisine on sekiz yıl talebelik yaptığı hocası Hammâd'ın 120 (738) yılında ölümü üzerine, kırk yaşlarında hocasının yerine geçmiş ve Irak fikhı adıyla bilinen ekolü daha da geliştirerek Hanefî Mezhebinin kurulmasına öncülük etmiştir.

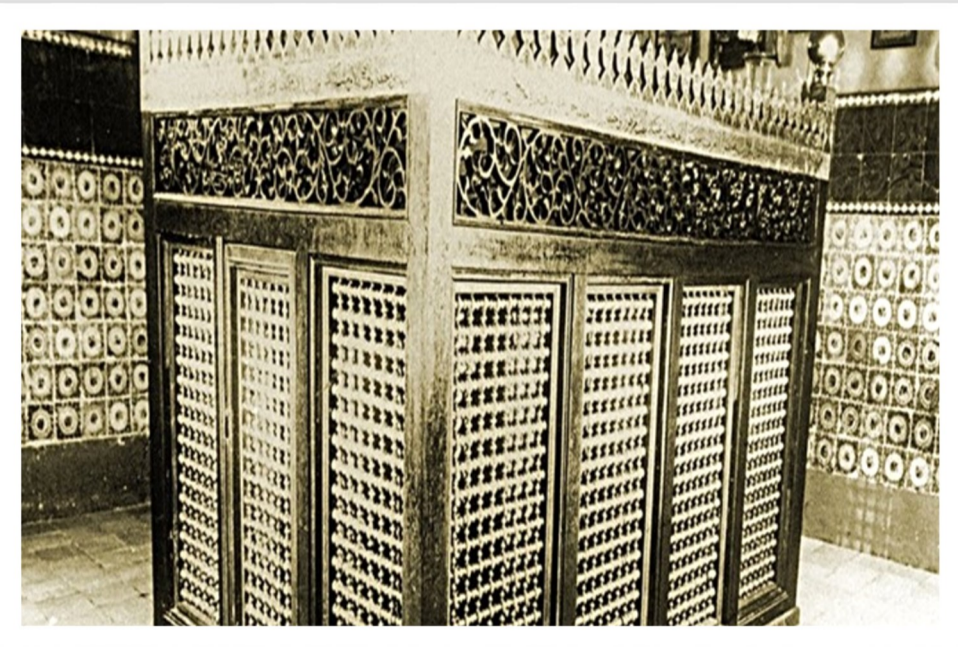
Fikhî meseleler Ebû Hanîfe'nin oluşturduğu, her biri icthad ehli sayılan ve "fıkıh akademisi" olarak nitelendirilen kırk kişilik bir mecliste tartışılır, bu meclise halkın ve diğer talebelerin katılmasına izin verilmezdi. Tartışmalar belirli bir sonuca ve olgunluğa ulaşıncaya özellikle Züfer b. Hüzeyl, Ebû Yûsuf, Nûh b. Ebû Meryem, gibi fakihlerin bulunduğu on kişilik bir heyet tarafından tedvin, tasnif ve tertip edilirdi. Ebû Hanîfe içtihat metodunu şu şekilde açıklamaktadır: "Biz önce Allah'ın kitabında olanı alırız. Onda bulamazsak Hz. Peygamber'in sünnetine bakarız. Orada da bir şey bulamazsak ashabın ittifak ettiğini benimseriz, ihtilâf etmişlerse dilediğimizin gö-

Ebû Hanîfe'nin Hoca Silsilesi ve En Önemli Talebeleri

rüşünü alırız. Başkalarının görüşlerini onlara tercih etmeyiz. Ancak Hasan-ı Basrî, İbrâhim en-Nehaî, Saîd b. Müseyyeb gibi tâbiîn âlimlerine gelince onların icthadlarına bağlı kalma- yız. Onlar gibi biz de icthadda bulunuruz. Aralarında müşterek illet bulununca bir hükmü diğerine kıyas ederiz". Tâbiîn veya tebeu't-tâbiîn neslinden kabul edilen Ebû Hanîfe, Emevîler ve Abbâsîler döneminde yaşamıştır. Abbâsî halifelerinden Ebû Ca'fer el-Mansûr (754-775) Bağdat şehrinin kadılığına ona teklif etmiştir. Teklifi geri çeviren Ebû Hanîfe Bağdat'ta hapse atılmış ve işkenceye maruz kalmıştır. Hapisten çıktıktan bir süre sonra 150 yılının Şâban ayında (Eylül 767) Bağdat'ta yetmiş yaşında vefat etmiştir. Kabri bugün Bağdat'ta kendisine nisbetle Âzamiye diye anılan mahallededir.

Ebû Hanîfe'ye doğrudan nisbet edilen eserler şunlardır: *el-Müsnede*, *el-Fıkhü'l-ekber*, *el-Fıkhü'l- ebsa*, *el-Âlim* ve *l-müte'allim*, *er-Risâle*, *el- Vaşiyye*, *el-Şaîdetü'n-Nu'mâniyye*.

Ebû Hanîfe'nin Türbesi İçindeki Sandukası - Bağdat/Irak

EBÛ YÛSUF

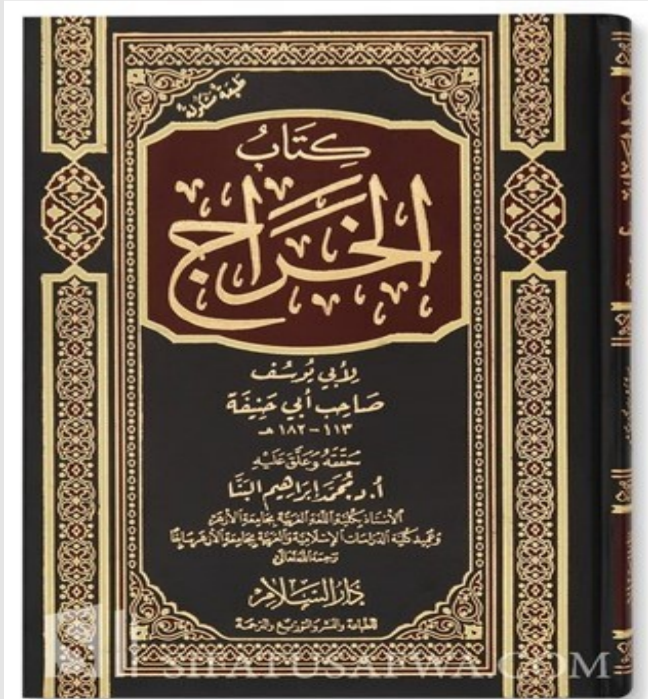
(h. 113-182 / m. 731-798)

Kûfe'de doğdu. Ebû Yûsuf'un büyük dedesi Sa'd b. Büceyr sahâbeden olup genç yaşta katıldığı Hendek Gazvesi'nde büyük yararlıklar göstermiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in hem kendisi hem de soyu için hayır duada bulunduğu rivayet edilir. Ebû Yûsuf çok çocuklu ve yoksul bir aileye mensuptu. Çocukluk ve gençlik yılları büyük sıkıntılar içinde geçmiş, ailesi tarafından bir iş tutmaya zorlanmış, bütün bu olumsuzluklara rağmen tahsil hayatını sürdürmüştür. Ebû Yûsuf, evlendikten sonra da ailesinin nafakasını temin etmek için zaman zaman Ebû Hanîfe'nin ders halkasından uzak kalmış, fakat hocası azmini ve zekâsını çok takdir ettiği bu öğrencisinin nafakasını üzerine alarak derslerine düzenli şekilde devam etmesini sağlamıştır. Ebû Yûsuf Kûfe'de çok sayıda âlimden ders aldı. En önemli hocası Ebû Hanîfe'dir. Hadis ilminde en büyük hocası ise Husayn b. Abdurrahman'dır. Dokuz yıl boyunca İbn Ebî Leylâ'nın derslerine devam ettikten sonra Ebû Hanîfe'nin fıkıh metodunun kendisine daha uygun gelmesinden dolayı onun ders halkasına katılmıştır. Hocasının vefatına kadar yaklaşık on yedi yıl onun derslerine devam etmiştir.

Ebû Yûsuf'un kuvvetli bir hâfızaya sahip olması sebebiyle hadisçiler tarafından da takdirle karşılandığı, fıkıh ilminde olduğu gibi hadis ilminde de derinleştiği ve ehl-i re'y içinde hadisi alınabilen en güvenilir kişi olarak tanındığı belirtilir. Geçim sıkıntısı sebebiyle Bağdat'a yerleşen Ebû Yûsuf, Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh (775-785) ile tanıştı ve 166 (782) yılında kadılık görevine getirildi. Halife Hârûnürreşîd de onu görevinde bırakmış ve ilk defa onun zamanında (786-809) "kādilkudât"lık kurumu oluşturularak yargılama hukukunda ve uygulamada birliğin sağlanması yönünde önemli bir adım atılmış, Ebû Yûsuf da İslâm

yargı tarihinin ilk kādilkudâtı unvanını almıştır. 5 Rebülevvel 182 (26 Nisan 798) tarihinde altmış dokuz yaşında Bağdat'ta vefat etti. Ebû Yûsuf fazilet sahibi bir kişi olarak tanınır. Yokluk ve sıkıntı içinde geçen günlerini hatırlayarak hayatı boyunca ihtiyaç sahiplerine yardım elini uzatmıştır. Ebû Yûsuf'un hadis, fıkıh ve usul ilimlerinde sahip olduğu derin bilgiden yola çıkarak birçok alim onun mutlak müctehid olduğu görüşünü savunmuştur. Nitekim bizzat Ebû Hanîfe tarafından "yeryüzündeki en âlim kişi" olarak nitelendirilmiştir. Ebû Yûsuf'un İmam Muhammed'le birlikte veya tek başına Ebû Hanîfe'nin görüşüne katılmadığı yüzlerce meseleden söz edilir. Mezhep içinde erken dönemde baş gösteren bu tür farklılıklar da Hanefî mezhebindeki doktriner görüşün zenginleşmesinde önemli rol oynamıştır.

Hanefî mezhebinde eser telif eden ilk fakih olan Ebû Yûsuf'un başlıca eserleri şunlardır: Kitâbü'l-Harâc, İhtilâfû Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ, Kitâbü'r-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâ'î, Kitâbü'l-Âsâr.

EBU'L-KÂSİM EL-HIRAKÎ

(v. 334/946)

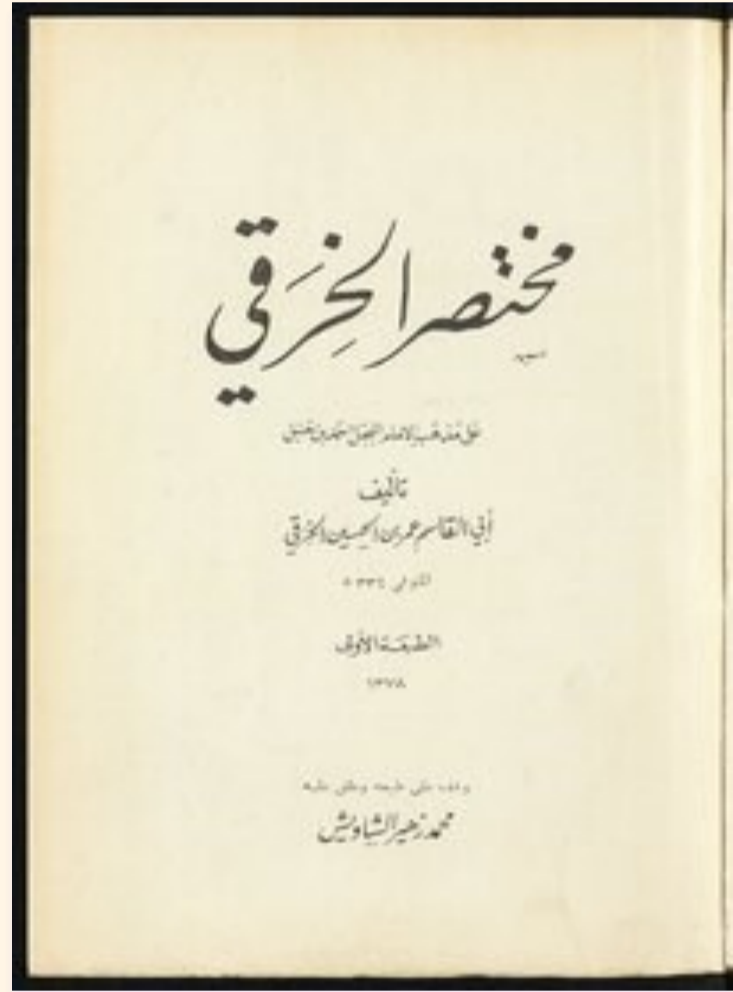
Bağdat'ta tahsil gören Hırakî, Ebû Bekir el-Merrûzî'den başka Harb b. İsmâil el-Kirmânî'den, Ahmed b. Hanbel'in oğulları Sâlih ile Abdullah'ın da talebeleri olan babasından ve Ebü'l-Fazl b. Abdüsseimî' el-Hâşimî gibi pek çok âlimden ders görmüş, kendisinden de aralarında fakih ve muhaddislerin bulunduğu birçok talebesi ders almıştır.

Hırakî zamanında, Büveyhîler'in hâkimiyeti altında bulunan Irak'ta Râfizilik ve Mu'tezilîlik hâkim duruma gelmişti. Emîr Ali b. Yılbak ve kâtibi Hasan b. Hârûn 321/933 yılında, Bağdat'ta hutbe sırasında Muâviye ile oğlu Yezîd'e lânet edilmesini emrettiler. Aynı yıl içinde Hanbelîlerin vaaz ve öğretimden menedilip, bazılarının Basra'ya sürgüne gönderilmesi ise halkta büyük bir tedirgin

liğe yol açtı. 331/943 yılında da sahâbeye dil uzatma had safhaya varınca tacirlerin pek çoğu hacılarla birlikte Mısır ve Şam'a hicret etti. Hırakî de aynı sebeple Hanbelî mezhebinin kök salmaya başladığı Şam'a gitti ve burada da vefat etti.

Hırakî'nin pek çok eseri bulunmakla birlikte Bağdat'tan ayrılırken kitaplarını emanet bıraktığı dostunun evi yandığı ve bu yangından da sadece *el-Muhtaşar* adı verilen eser kurtulabildiği için diğer eserleri yaygınlık kazanamamıştır. Hırakî'nin özel bir isim vermediği bu eser, mezhebin görüşlerini özlü biçimde ihtiva etmesi sebebiyle *el-Muhtaşar* diye meşhur olmuştur. Hanbelî mezhebine dair ilk klasik fıkıh metnini teşkil

eden kitabın bölümlerinin tertibinde Şâfiî mezhebiyle ilgili eserler esas alınmış ve bu tertip daha sonraki pek çok Hanbelî müellifi tarafından da benimsenmiştir. *el-Muhtaşar*'ın ihtiva ettiği 2300 meselenin tamamı doğrudan Ahmed b. Hanbel'e ait görüşler olmayıp bir kısmı onun görüşlerine dayanılarak Hırakî tarafından yapılan tahrîclerdir.

Muvaffakuddin İbn Kudâme el-Makdisî (ö. 620/1223) tarafından *el-Mukni* adlı eser yazılınca kadar *el-Muhtaşar* Hanbelîler'in yegâne muteber fıkıh metni olma özelliğini korumuştur. İbn Kudâme bu şerhte, Hanbelî mezhebindeki farklı görüşleri kaydetmek yanında diğer mezhep imam ve müctehidlerinin görüş ve delillerini de genişçe ele alarak tartışmış ve aralarında da tercihlerde bulunmuştur.

İBN SÜREYC

(h. 249-306 / m. 863-918)

Fars asıllı olup dedesine nisbetle alınan İbn Süreyc, Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden Müzenî ve Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'nin öğrencisi olan Ebü'l-Kâsım Osman b. Saîd b. Beşşâr el-Enmâtî'den fıkıh okudu. Şîraz, Taberistan ve Bağdat'ta ders verip pek çok öğrenci yetiştirdi. Şâfiî âlimleri arasında kadılık görevine getirilen ilk kişi olması sebebiyle mezhebin ileri gelenlerinden Ebû Ali İbn Hayrân gibi bazı âlimlerce eleştirilmiş, bu sebeple hayatının sonlarında Vezir Ebü'l-Hasan İbnü'l-Cerrâh Ali b. İsa'nın Bağdat'ta kâdilkudâtlık tek-lifini reddetmiştir.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, İbn Süreyc'e gelinceye kadar İmam Şâfiî'yi bütün ictehadlarında taklit eden hiç kimsenin bulunmadığını belirtirse de Şâfiî âlimlerinden bazıları onu bütün dinî konularda, bazıları mezhepte müctehid mertebesinde, Sübkî ise mezhebe tam bağlı olanlarla mezheple ilişkisi zayıf olanlar arasında bir yerde gösterir. Nitekim İbn Süreyc'in Şâfiî mezhebi içinde münferid kalan ve hatta Hanefî mezhebiyle paralel olan görüşleri bulunmaktadır.

Her yüzyılın başında bir müceddid çıkacağını ifade eden hadis dolayısıyla bilhassa Şâfiîler tarafından III. (IX.) yüzyılın

müceddidi kabul edilen İbn Süreyc kendisini mezhebin ıslahatçısı olarak görür ve Müzenî'nin mezhep içinde yaptığı ifsadı ıslah ettiğini söyler. Gerçekten de Müzenî ile İbn Süreyc'in özellikle taklide ilişkin görüşleri arasında büyük bir fark vardır. Müzenî, el-Muhtaşar'ının daha ilk cümlesinde Şâfiî'nin taklidi yasakladığını belirtmiş ve Fesâdü't-taklîd adıyla müstakil bir eser kaleme almıştır. İbn Süreyc'e göre Müzenî'nin bakış açısı mezhebin teşekkülü açısından büyük bir problemdir ve muhtemelen et-Takrîb beyne'l-Müzenî ve's-Şâfiî adlı eserini bu meseleyi halletmek için yazmıştır.

İbn Süreyc'in kitaplarına ait fihristin 400 civarında başlık içerdiği belirtilirse de kaynaklarda çok azının adı zikredilmiş ve bunlardan neredeyse hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan el-Vedâ'i' li-mansûsi's-şerâ'i' isimli eserinde soru-cevap yöntemiyle fikhî meselelerin kitap, sünnet ve icmâdan delilleriyle aklî delillerini verip kısa açıklamalar yapmıştır. Kitabın sonlarında nesih, sünnetin çeşitleri, haber-i vâhid, icmâ ve kıyasın ispatı konularına yer verilmesi, İbn Süreyc dönemi ve öncesinden günümüze usul alanında çok az dokümanın intikal etmiş olması sebebiyle eserin değerini arttırmaktadır.

İbn Süreyc'in el-Vedâ'i' li mansûsi's-şerâ'i' adlı eserinden iki sayfa

İBNÜ'L-KÂSİM (h. 128-191 / m. 746-806)

(746) 128yılında Filistin'in Remle şehrinde dünyaya geldi. 131 (749), 132 ve 133'te doğduğuna dair rivayetler de vardır. Ailesi Remle'den göç ederek Kahire'ye yerleşmiş olup babası divanda görevliydi.

İbnü'l-Kâsım, İmam Mâlik'in görüşlerini hocaları aracılığıyla öğrendikten sonra Medine'ye giderek Mâlik'e öğrencilik yaptı ve onun vefatına kadar çeşitli aralıklarla yirmi yıl derslerine devam etti. Ayrıca Leys b. Sa'd, İbnü'l-Mâcişûn, Müslim b. Hâlid ez-Zencî, Süfyân b. Uyeyne, İbn Ebû Hâzim, Nâfi' b. Abdurrahman gibi âlimlerden de öğrenim gördü.

On yedi defa hacca giden İbnü'l-Kâsım, son haccında Mekke'den döndükten birkaç gün sonra hastalanıp 9 Safer 191 (25 Aralık 806) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Karâfetüssuğrâ Kabristanı'na defnedildi. 192 yılında öldüğü de rivayet edilir.

İbnü'l-Kâsım Münzevi bir hayat yaşar, mescidden dışarı çıkmayarak ilim öğretmekle meşgul olurdu. Hocaları daha ziyade ehl-i hadîsten olduğu halde İbnü'l-Kâsım'ın re'y ekolüne meyli fazla idi. Re'y taraftarlarının hadis ehlinin yoğun eleştirisine mâruz kaldığı bir dönemde *el-Müdevvene*'nin birçok yerinde "bu benim re'yim" ifadesini kullanması da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Fikhî meselelerde bir müctehid tavrıyla görüş bildirmiş, hocası Mâlik'e çeşitli konularda muhalif kalmıştır.

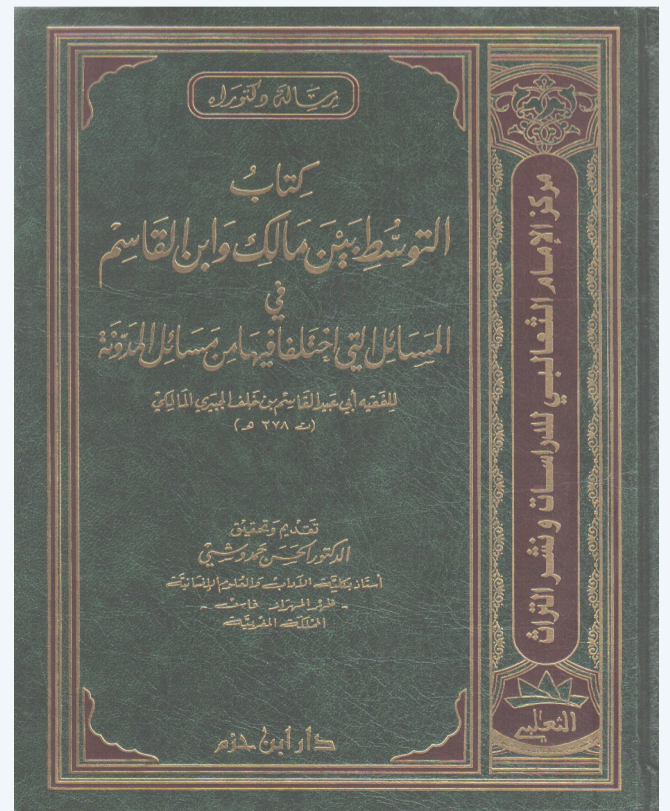
İbnü'l-Kâsım, İmam Mâlik'in Mısırlı öğrencilerinin en genci, son derslerine katılan ve onun görüşlerini en iyi bilen idi. Mâlik'in derslerinde tuttuğu notlardan oluşan 304 cilt hacminde bir fikhî koleksiyonu ve yine ondan dinlediği yirmi kitap bulunduğu rivayet edilmektedir. Mâlikî mezhebinin Mısır'da ve bütün Kuzey Afrika ile Endülüs'te yayılmasında en büyük pay İbnü'l-Kâsım'a aittir. Mâlikîler, daha erken devirlerden itibaren İmam Mâlik'in görüşleri konusunda özellikle İbnü'l-Kâsım, Eşheb el-Kaysî gibi öğrencilerinin rivayetlerini esas kabul etmişlerdir.

Esed b. Furât, Mâlik'in vefatı üzerine onun önde gelen talebelerinin bulunduğu Mısır'a gidip Irak'ta öğrendiği fikhî meseleler hakkında Mâlik'in görüşlerini derlemek istemiştir. İbn Vehb ve Eşheb el-Kaysî ile görüştüğünden sonra kendi fikhî anlayışına en yakın bulduğu İbnü'l-Kâsım'la çalışmaya karar vermiştir.

Esed'in sorularını cevaplandıran İbnü'l-Kâsım, Mâlik'in görüşlerini bilmediği ya da hatırlayamadığı durumlarda tahrîc metodu ile hükümler oluşturmuştur. Esed ile İbnü'l-Kâsım'ın birlikte çalışması neticesinde ortaya çıkan ve altmış bölümden oluştuğu söylenen *el-Esediyye*, Mâlik'in temsil ettiği Hicaz fikhından oldukça farklı özellikler taşıyan, Fâzıl b. Âşûr'un ifadesiyle "İraklı metoda ve Hicazlı muhtevaya sahip", ayrıca delillerden arınmış fikhî önermelerden oluşan bir eserdir.

Mâlik'ten okumak için Medine'ye gittiğinde onun vefatını haber alan Sahnûn'a Mısır'daki İbnü'l-Kâsım'a gitmesi tavsiye edilerek onun "küçük Mâlik" olduğu söylenmiştir. Sahnûn, İbnü'l-Kâsım'la beraber Mâlik'in ve halkasının fikhî birikimi üzerinde yeniden çalışması esnasında bir yandan *el-Esediyye*'yi özellikle Mâlik ile irtibatı açısından gözden geçirmiş, öte yandan bu eserde yer almayan Mâlik'e ait görüşleri toplamıştır ki bu eser *el-Müdevvene* adıyla meşhur olmuştur. Sahnûn'un hazırladığı *Müdevvene*'nin muhtevasını temelde Mâlik ve İbnü'l-Kâsım'ın görüşleri teşkil etmekle birlikte Mâlik'ten önce ve sonra yaşamış bazı Medineli fakihlerin yanı sıra Suriye ve Irak âlimlerinin görüşlerine de rastlanmaktadır.

Yanında İbnü'l-Kâsım'ın Esed'e hitaben yazdığı ve kendi çalışmasında yapılan tashihi kabul etmesini istediği mektubuyla birlikte Kayrevan'a dönen Sahnûn, kurduğu halkada Mısır'da hazırladığı metni talebelerine okuturken bu metin üzerindeki çalışmasına devam etmiştir. Bu dönemde İbnü'l-Kâsım'ın mektubunda belirttiği talebi kabul etmeyen Esed'in halkası ile Sahnûn'un halkası arasında gerginlik yaşanmışsa da bunu şahsî çekişmenin ötesinde iki farklı fikhî anlayışının mücadelesi olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.

Ebû Ubeyd Kâsım b. Halef el-Cübeyrî et-Turtûşî, Endülüs Emevî Halifesi II. Hakem'in emriyle İmam Malik ve İbnü'l-Kasım arasındaki görüş farklılıklarını delilleriyle birlikte *et-Tavassuţ beyne Mâlik ve İbnü'l-Kâsım fi'l-mesâ'il ellefî ihtefâ fihâ min mesâ'ili'l-Müdevvene* adlı kitapta bir araya getirmiştir.

İMAM AHMED B. HANBEL

(h. 164-241 / m. 780-855)

Ahmed b. Hanbel Merv'den Bağdat'a göç etmiş bir ailede 164/780 yılında Bağdat'ta doğdu. Dedesi Hanbel b. Hilâl Emevîler devrinde Serahs valiliği yapmıştır. Babası da Abbâsî ordusunda görev almıştır. Çocuk yaşta yetim kalan Ahmed b. Hanbel, annesinin himayesinde büyüdü.

Hocaları: Ahmed b. Hanbel Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten ve Bağdatlı âlimlerden bir müddet gramer ve fıkıh okuduktan sonra hadis öğrenmeye başladı (179/795). İlk hocalarından biri, kendisinden pek çok hadis yazdığı tanınmış muhaddis Hüseyim b. Beşîr'dir. En çok hadis yazdığı hocası Vekî' b. Cerrâh'tır. İmam Şâfiî'den ise fıkıh ve usûl-i fıkıh öğrenmiştir. *el-Müsned*'deki rivayetlerine göre hocalarının sayısı 280 kadardır. Ayrıca bu listede adı geçen İmam Şâfiî, Abdürrezzâk ve Abdurrahman b. Mehdî de kendisinden hadis dinlemişlerdir. Ancak İmam Şâfiî onun adını açıkça söylemek yerine, "güvenilir kimse bana rivayet etti (haddeşenî eş-şika)" demeyi tercih etmiştir.

Talebeleri: Kendisinden iki hadis rivayet eden Buhârî'nin yanı sıra diğer tanınmış talebeleri arasında Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, oğulları Sâlih ve Abdullah da bulunmaktadır.

Ahmed b. Hanbel Bağdatlı muhaddislerden faydalandıktan sonra hadis tahsilini tamamlamak üzere önce Kûfe'ye (799), ardından dört defa Basra'ya (802-816 yılları arasında), ayrıca Mekke, Medine, Dımaşk, Halep ve Cezîre'ye seyahatler yapmıştır. Seyahatlerin en uzununu ve yorucusu, Abdürrezzâk b. Hemmâm'dan istifade etmek üzere -yeterli parası olmadığı için kervancılarının yanında deve bakıcılığı yapmak suretiyle- 198/813-14 yılında gerçekleştirdiği Yemen yolculuğudur. Berekli elli dirhemi temin edemediği için Cerîr b. Abdülhamîd'den hadis okumak için Rey'e giden diğer talebe arkadaşlarına katılamamıştır.

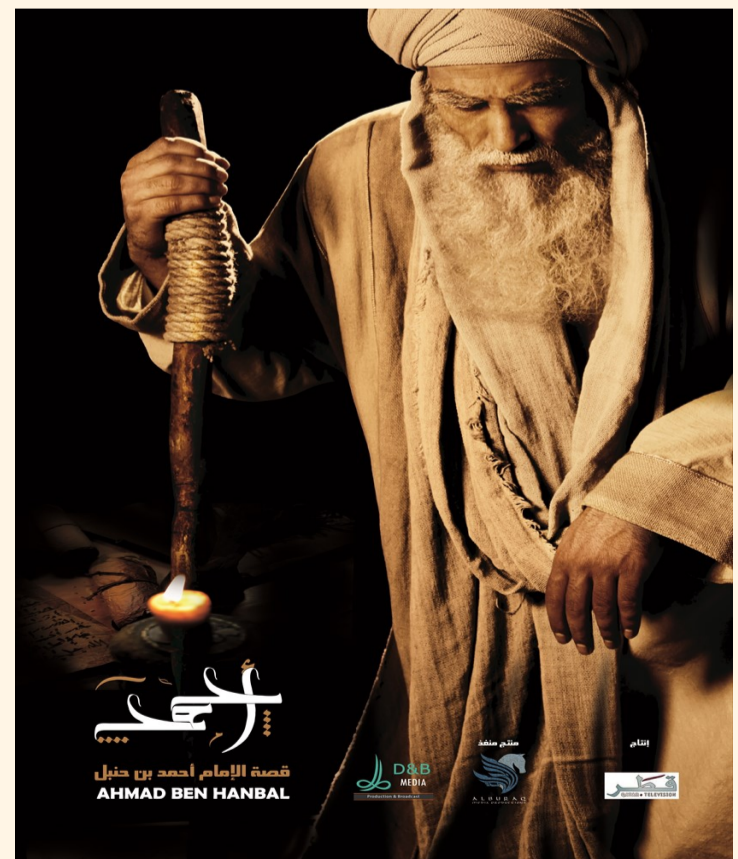
Ahmed b. Hanbel, Abbâsî Halifesi Me'mûn (198/813-833)'un hilâfetinin son yıllarında Mu'tezile mezhebi ileri gelenlerinin tesiriyle, devrin tanınmış âlimlerini Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü kabul etmeye çağırmasına kadar hadis okutmaya devam etmiştir.

Fıkıh İlmindeki Yeri

Ahmed b. Hanbel hadis ilminde yüksek seviyeye sahip olmasının yanında, meşhur dört fıkıh mezhebinden birinin de kurucu imamıdır.

Ahmed b. Hanbel fikhî görüşleri ve metodolojisine dair bir eser yazmamasına rağmen; başta *Kıtabü's-Şalât* olmak üzere kendisine nispet edilen fıkıh kitapları mevcuttur. Oğulları Salih ve Abdullah başta olmak üzere bizzat kendisinden ders alan öğrencilerinden başlayarak bunları takip eden nesillerin ondan rivayet ettikleri "mesâil" (fıkıh problemlerine ait çözümler) adlı eserler ise onlarca cilde ulaşmaktadır.

Mezhebin fikhî ve metodolojisi çok sonra öğrencileri tarafından çeşitli fetvaları ve görüşleri temel alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Önceleri bu çerçevede başlayan tedvin faaliyeti, ileri dönemlerde mezhep doktrininin gelişmesine paralel olarak, yaklaşık iki yüz sene içerisinde hızlı bir gelişme seyri göstermiş ve neticede zengin bir fîrû ve usul literatürü oluşmuştur.

Katar Medya Vakfı tarafından 2017 yılında İmam Ahmed'in hayatını anlatan "Ahmed b. Hanbel (مسلسل (الإمام أحمد بن حنبل)" adında 30 bölümlük bir dizi

İMAM MÂLİK B. ENES

(h. 93-179 / m. 712-795)

Malik b. Enes 93'te (712) dünyaya geldi. Doğum tarihiyle ilgili olarak kendisinden de nakledilen bu rivayet yanında 90-98 (709-717) yılları arasındaki bir tarihte doğduğu da zikredilmektedir. Dedesi Mâlik tâbiîn büyüklerinden olup Hz. Osman zamanında mushafın istinsahıyla görevlendirilenlerden biri de o idi. İmam Mâlik devrin önemli ilim merkezlerinin başında gelen Medine'de yetişti ve ilk olarak Abdurrahman b. Hüzmüz el-A'rec'den hadis dersi almaya başladı. Büyük tâbiîn âlimlerinden biri olan bu hocasının yanında geçirdiği yedi yıllık öğrenim hayatından sonra meşhur fakih Rebîâtürre'y'in ders halkasına katıldı. Fikhî melekесinin gelişmesinde ve usulünün şekillenmesinde re'y taraf-tarı bu hocasının büyük tesiri olmakla birlikte kendisinin hadis ve esere olan bağlılığı ve Rebîa'nın selevin görüşlerine muhalefeti sebebiyle son zamanlarda onun meclisini terkettiği belirtilir. Bunun ardından bağlan-dığı ve kendisinden en çok faydalandığı hocası İbn Şihâb ez-Zühri'dir.

Yirmi yaşlarında ders ve fetva vermeye başlayan Mâlik b. Enes Mescid-i Nebevî'deki ders halkasıyla kısa zamanda üne kavuştu. Özellikle hac mevsimleri sırasında ders halkasında büyük izdiham yaşanırdı. Hac münasebetiyle Haremeyn'e gelen ulemâ ile sohbet ve müzakerelerde bulunarak ilmini ilerleten Malik'in bilgi alışverişinde bulunduğu âlimlerden bazıları Ebû Hanîfe, Leys b. Sa'd, Evzâî, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'dir. Bilhassa Şeybânî onun meclisine üç yıl kadar devam etmiş, kendisi de bu vesileyle Irak ehlinin fikhını öğrenme imkânı bulmuştur. Leys b. Sa'd ile birbirlerine gönderdikleri ve çeşitli konuları tartıştıkları mektuplarda olduğu gibi ulemâ ile yazışma yoluyla da fikir alışverişinde bulunmayı sürdürmüştür.

Yöneticilerle iyi ilişkiler içinde bulunmasına rağmen zaman zaman İmam Mâlik de haksız muamelelere mâruz kaldı. Derslerinde, bas-kı altında meydana gelen boşamanın geçersiz olduğuna dair hadisi rivayet etmekle Ebû Ca'fer el-Mansûr'a yapılan biatın da geçersiz olduğunu ima ve Muhammed en-Nefsüzzekiye'ye biatı teşvik ettiği iddiasıyla 146 (763) yılında Medine valisinin emriyle tutuklanıp kırbaçlandı ve omuzu sakatlandı. Gerçekte İmam Mâlik'in yönetime karşı bir tavrının olmadığını anlaşılması, ayrıca halkın ona yapılan haksızlığa büyük tepki göstermesi sebebiyle Halife Mansûr hac için geldiğinde kendisini çağırarak özür diledi ve gönlünü aldı. Ayrıca ondan derlediği hadisleri kitap haline getirmesini, bunu çoğaltarak bütün şehirlere göndermeyi ve onunla amel edilmesini emretmeyi düşündüğünü belirttiyse de Mâlik

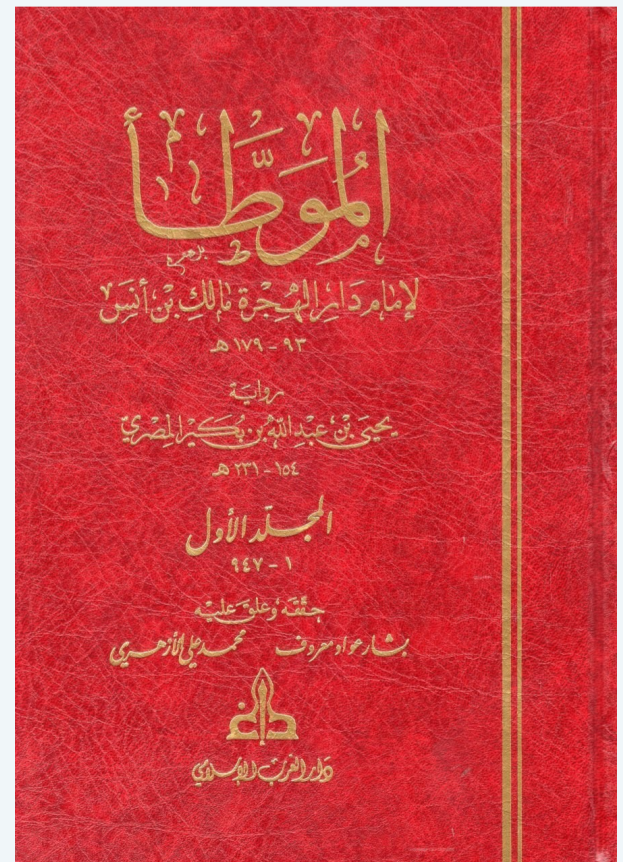
bunun doğru olmadığını söyleyerek karşı çıktı. Daha sonra Mehdî ve Hârûnürreşid'in de aynı talepte bulunduğu, ancak onun yine kabul etmediği rivayet edilir.

Hac veya umre için Mekke'ye gidişleri dışında Medine'den ayrılmamış, geçirdiği kısa süreli bir rahatsızlıktan sonra 14 Rebîülevvel 179 (7 Haziran 795) tarihinde Medine'de vefat etmiş ve Bakî' Mezarlığı'na defnedilmiştir.

İmam Mâlik fikhî bir konuda kendisine danışıldığında hemen görüş belirtmez, konu üzerinde uzun süre düşünür, araştırma yapar, sonra cevabını verir. Talebesi İbnü'l-Kâsım onun, "Bir mesele hakkında on küsur yıldan beri düşünmekteyim, henüz kesin bir görüşe varamadım" dediğini nakleder.

Hadis râvilerinde aranacak şartları tesbit ederek râvileri sıkı bir şekilde araştırmaya önem vermesiyle cerh ve ta'dil ilminin yolunu da Mâlik açmıştır. İmam Mâlik bir hadisle amel etmesi için râvilerin gerekli şartları taşımasını yeterli bulmaz, hadis metninin Kur'an ve Sünnet'teki genel kurallara, Medine halkının uygulamasına, maslahata ve sedd-i zerâî' prensibine aykırı olmamasını da arar, aksi takdirde bu hadisle amel etmezdi. Kat'î bir delile dayanan kıyası haber-i vâhide tercih ettiği gibi tevâtür yoluyla rivayet edilmesi gereken hususlarda da haber-i vâhidi delil olarak almazdı.

(VII.) yüzyılın ikinci yarısı ile II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında hadislerin önemli ölçüde yazılıp tedvin edilmesinin ardından başlanan tasnif çalışmaları arasında günümüze ulaşması bakımından Mâlik'in *el-Muvaţta*'ı büyük önem sahîptir. Eser fikh konularına göre tasnif edilen hadisler yanında ashabin görüşlerini, tâbiîn fetvalarını ve kendi icthadlarını da ihtiva ettiğinden ayrıca fikh açısından önem taşır ve genel olarak hadis ve fıkha dair yazılan ilk eser kabul edilir. *Muvaţta*'ü'l-İmâm Muhammed diye anılan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî rivayeti Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî nüshasından sonra en çok itibar gören rivayet olmuştur.

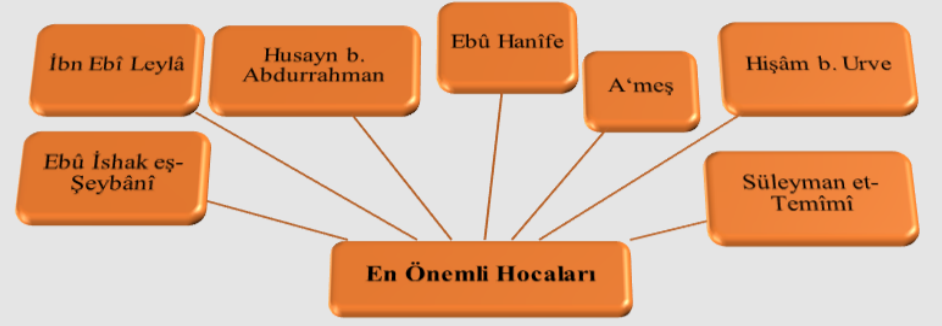

İMAM MUHAMMED EŞ-ŞEYBÂNÎ

(h. 132-189 / m. 749-805)

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî Irak'ın Vâsıt bölgesinde dünyaya geldi. Ailesi Abbâsî hilâfetinin kurulması üzerine Kûfe'ye yerleşmiş ve Şeybânî burada yetişmiştir. On dört yaşından itibaren dört yıl Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde bulunan Şeybânî, hocasının vefatından sonra onun fikhî görüşlerini ve yöntemini başta Ebû Yûsuf olmak üzere talebelerinden öğrenmeye devam etti. Kûfe'deki öğrenimini tamamlayınca hadis konusunda derinleşmek için gittiği Medine'de üç yılı aşkın bir süre kaldı, İmam Mâlik'ten *el-Muvaţta*'da 700 c'varında hadîs semâ yoluyla bizzat kendisinden aldı, diğer Medineli âlimlerden ve oraya gelen muhaddislerden de faydalandı. Ebû Yûsuf'un vefatının ardından ehl-i re'yin lideri konumuna yükseldi. Hârûnürreşîd, Şeybânî'yi Ebû Yûsuf'un tavsiyesiyle Abbâsî halifelerinin yazlık başşehri Rakka kadılığına tayin etti. Daha sonra başkadılık görevini üstlendi ve hayatının sonuna kadar bu görevde kaldı. 189 (805) yılında Hârûnürreşîd'in refakatinde gittiği Rey'de vefat etti ve oraya defnedildi.

Ebû Yûsuf gibi Şeybânî'nin de ictihaddaki derecesi hakkında farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte onun mutlak müctehid seviyesinde olduğu görüşü daha kuvvetli kabul edilmektedir. Ebû Hanîfe'den sonra mezhebe en çok katkısı bulunan Ebû Yûsuf ve Şeybânî'dir. Şeybânî'nin Hanefî mezhebine katkıları şu şekilde özetlenebilir: Şeybânî ekolün görüşlerini nakledip kaydetmiştir. Ebû Hanîfe'nin ders halkasında meseleler ele alınıp tartışılmakta fakat düzenli biçimde kayıt altına alınmamaktaydı. Kendi görüşleri yanında Ebû Hanîfe'den ve onun diğer talebelerinden öğrendiklerini de yazarak mezhebin fikhî görüşlerini bir bütün halinde tasnif edip sonraki nesillere aktaran ilk kişidir.

Şeybânî olmuştur. Mezhep âlimleri de bu konuda onun eserlerini esas kabul etmiştir. Fıkıh ilminin gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olan fikhî konuların kitab, bab ve fasıllara ayrılarak yazılması, ekolün görüşlerinin orijinal bir metoda göre kayıt altına alınıp belli bir sisteme oturtulması hususunda da Şeybânî öncü konumundadır. Şeybânî'nin eserleri, Hanefî mezhebini meydana getiren ortak birikimde onun da önemli bir paya sahip olduğunu ve farklı ictihadlarıyla ekolün görüşlerinin zenginleşmesine ciddi katkılar sağladığını gösteren örneklerle doludur. Şeybânî'nin zâhirü'r-rivâye olarak tanınan altı eseri rivayet açısından kuvvetli bulunduğu için Hanefî fikhinin temelini teşkil etmektedir. Bunun yanında mezhepte önemli bir konuma sahip olan fakat tevâtür yoluyla rivayet edilmeyen eserleri de vardır. Bunlara da "nâdirü'r-rivâye" denilmektedir.

Aşl'ın Ebû Süleyman el-Cûzcanî rivayetinin ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1026)

Eserleri: Zâhirü'r-rivâye eserleri (el-Asl, el-Câmi'u's-şâgîr, el-Câmi'u'l-kebîr, ez-Ziyâdât, es-Siyerü's-şâgîr, es-Siyerü'l-kebîr), el-Keysâniyyât, el-Hüccetü 'alâ ehlil-Medîne, el-Âsâr, Muvaţta'ü'l-İmâm Mâlik rivâyetü Muhammed.

İMAM ŞÂFÎ

(h. 150-204 / m. 767-820)

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs olan İmam Şâfî 150 (767) yılında Gazze’de doğdu. Babası vefat edince annesi Fâtıma onu iki yaşında Mekke’ye götürdü. Yirmili yaşlarının başında İmam Mâlik’in tedrisine girdi. Kısa sürede İmam Mâlik’in dikkatini çekti.

Hocasının vefatı üzerine Mekke’den ayrılan Şafî daha sonraları kendisini siyasi bir entrikanın içerisinde buluverdi. Dönemin hassasiyetlerine uygun bir tertip neticesinde yönetime karşı bir ayaklanmayı örgütlemekle suçlandı ve tutuklanıp Halife Hârûnürreşîd’in huzuruna çıkarılmak için Rakka’ya götürüldü. Beraberinde bulunanlar idam edilirken Şafî güçle kurtulabildi. 184 (800) yılında gerçekleşen bu olay Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ile tanışmasına vesile oldu ve bu sırada Şeybânî’nin derslerine devam etti. Ardından Hârûnürreşîd’in, kendisiyle ilgili olumsuz kanaatinin değiştiğini bildirip onu 4000 (veya 10.000) dirhemle ödüllendirmesi üzerine Bağdat’tan ayrılarak Mekke’ye döndü.

Mekke’ye döndükten sonra Şafî, bir yandan öğretim faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan Irak’ta temin ettiği eserlere reddiyeler yazdı, ayrıca Şeybânî ile aralarındaki münazaralar gerçekleşti. 200 (815) yılı başında Mısır’a varan Şafî ömrünün sonuna kadar orada ikamet etti.

Hem ehl-i hadîsi hem ehl-i re’yi ve yaklaşımlarını yeterince tanımış, bunların güçlü ve zayıf yanlarını öğrenmiş bulunan Şafî, Mısır’a vardığında iki kesimin anlayışlarını tarafsız bir şekilde değerlendirebilme imkânını elde etmiştir. Daha önce Hanefîler’e karşı Mâlik’i savunma konumunda kalan Şafî, Mısır’da böyle bir ihtiyaç hissetmediğinden kendi özgün çizgisini tesis etmeye koyulmuştur. Mısır’da mezheb-i cedîd çerçevesindeki görüşlerini ifade ederken Şafî önceki görüşlerini yer yer terk ettiğini, nihaî anlayışını artık bu yeni dönemdeki görüşlerinin oluşturduğunu bizzat söylemiştir.

Şafî’nin düşünce yapısında genel olarak vahiy, özel olarak Resûlullah’ın sünneti merkezî bir konuma sahiptir. *er-Risâle*’nin başında kaydettiği âyetlerle bir yandan vahye bağlılığı temel ilke edinmenin önemini vurgularken diğer yandan Resûl-i Ekrem’in özel konumuna ve sünneti vahyin ayrılmaz parçası sayma gereğine dikkat çeker. Haber-i vâhidin fikhî açıdan taşıdığı delil gücü ve bilgi değeri üzerinde vurguyla duran Şafî sebeple gerek ehl-i re’y çevresiyle gerekse İmam Mâlik’in talebeleriyle girdiği münazaralarda eleştirilerini onların düşünce sistemlerinde haber-i vâhidi bertaraf etme neticesi doğuracak unsurlara yöneltmiştir.

el-Ümm adlı eser Şafî’nin cedîd (Mısır) dönemi fıkıh düşüncesini en ayrıntılı biçimde yansıtmakta ve mezhebin ana kaynağını oluşturmaktadır. Şafî’nin fıkıh usulüne dair görüşlerini ihtiva eden *er-Risâle* de fıkıh usulü alanında günümüze ulaşan ilk kitap olması bakımından önem taşımaktadır.

Şan-şeref, gösterilen çaba kadar kazanılır
Yüceliklerin talibi gece boyu çalışır
Gayret olmadan yüceleri isteyen kimse
İmkansızın peşinde ömrünü ziyan eder
Şerefli olanı isteyip sonra geceleri uyuyorsun
İnci talep eden kimse denizin dibine dalar.

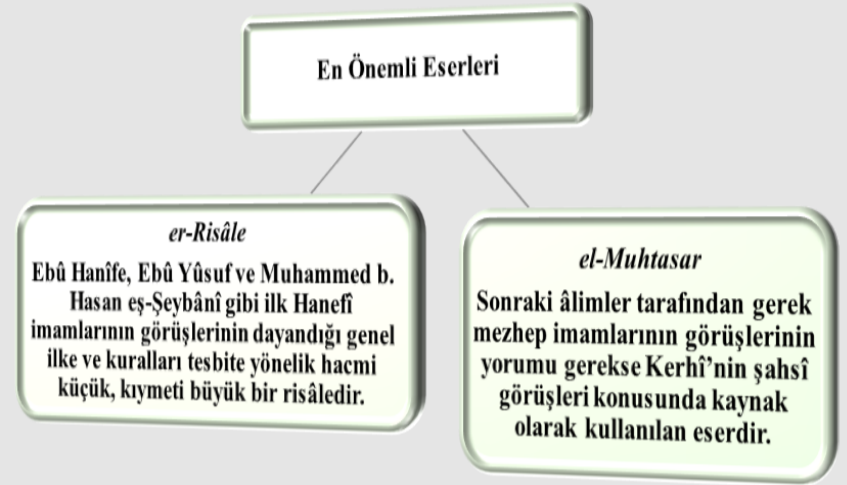
İmam Şafî’nin Mısır’daki Türbesi

EBU'L HASAN EL-KERHÎ

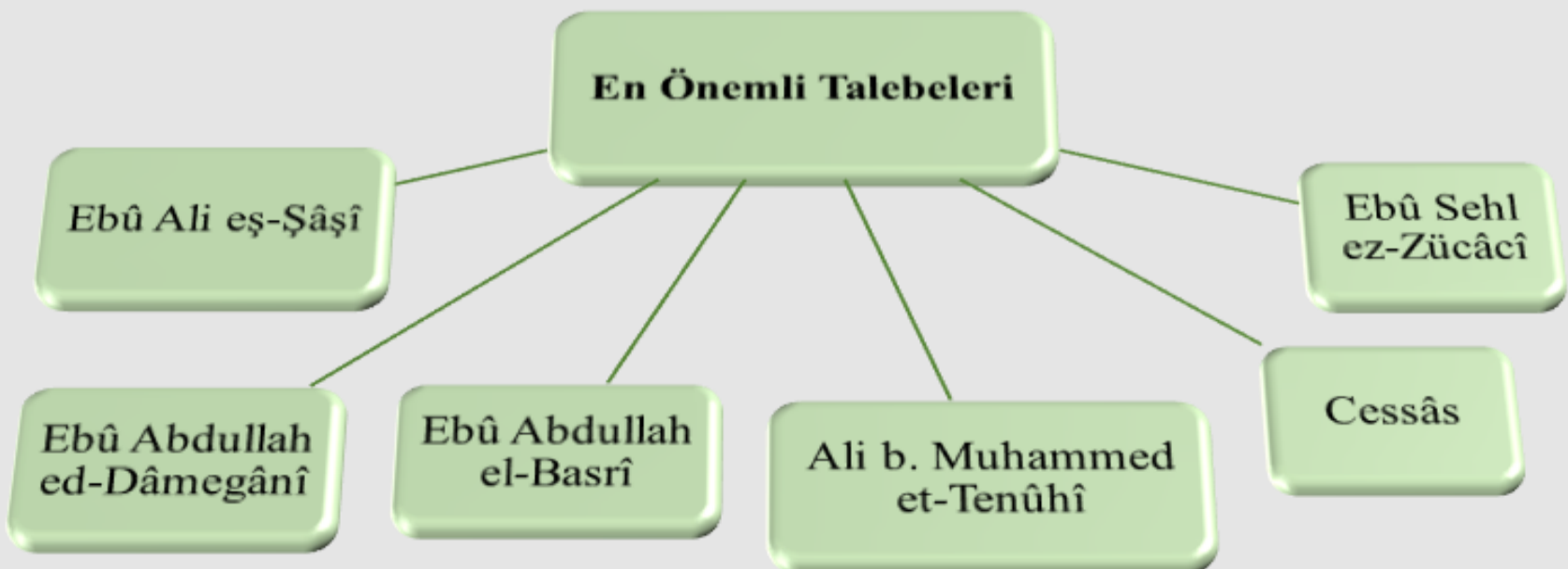
(h. 260-340 / m. 874-952)

Kerh'te doğan Ebü'l-Hasan, Ebû Saîd el-Berdaî'nin derslerine devam etmiş ve onun Ebû Ali ed-Dekkâk ile Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin öğrencilerinden Mûsâ b. Nasr'dan alarak sürdürdüğü çizgiden bir hayli etkilenmiştir. Kerhî'nin, Ebû Ca'fer et-Tahâvî ve Ebû Tâhir ed-Debbâs gibi iki büyük fakihi yetiştiren, Dimaşk, Kûfe ve Kerh kadılıklarında bulunan Hanefî mezhebinin önemli isimlerinden Kadı Ebû Hâzim'le görüştüğü ve onun meclisine de katıldığı bilinmektedir. Kerhî Bağdat'ta, Ebû Hâzim ve Berdaî'den sonra üstlendiği öğretim görevini ölümüne yakın bir zamana kadar sürdürdü. Yargı işlerine hiç iltifat etmeyen Kerhî yargı görevine getirilen arkadaşlarına kızmış ve onları yanından uzaklaştırmıştır. Kadılık görevi üstlenilmesine karşı bu çekingenliğin siyasî olmaktan çok ahlâkî olduğu, yani bu görevin haksız kazanç elde etmeye elverişli bulunması olduğu söylenebilir. Defalarca kadılık görevine çağrılan Ebû Bekir el-Cessâs'ın (v. 370/981) her defasında bunu reddetmesi, hocası Kerhî'nin bu konudaki kanaatini paylaştığı şeklinde anlaşılabilir. Bu hususta titiz olan hocasının hâtırasına duyduğu saygıyla da açıklanabilir. Kaynaklar Kerhî'nin ibadete, özellikle namaz ve oruca son derece düşkün, vera' sahibi, mushaf bulunan odaya abdestsiz girmeyecek kadar titiz, fakirliğe karşı sabırlı, insanların sahip olduklarına imrenmeyen bir kimse olduğunu özellikle vurgulamışlardır. 340 yılı Şâban ortasında (Ocak 952 ortaları) vefat eden Kerhî, mescidinin hizasında Vâsıtıyyîn nehri kenarındaki Derbû'l-Hasan b. Zeyd'e defnedildi. Birçok müellif Kerhî'nin önde gelen bir Mu'tezilî olduğunu belirtirler. Kerhî'nin bu hususta, Mu'tezilî olarak tanınan Berdaî'den ve fıkhîta hocası olmakla birlikte kendisinden kelâm dersleri aldığı Mu'tezilî âlim Ebû Abdullah el-Basrî'den etkilenmiş olması mümkündür. Ha-

nefi mezhebi içinde oluşan, kesin ve keskin bir ayırma yol açmamakla birlikte bazı usulî ve fikhî konularda farklı anlayışlara sahip iki çizgiden biri olan Irak Hanefiliğinin (meşâyih-i Irak) önemli, hatta en büyük temsilcisi sayılan Kerhî, Hanefî mezhebinin oluşumunda önemli etkiye sahip alimlerdenidir.

Kerhî'nin, Hanefî ekolü içinde Hassâf gibi ihtiyar ve tahrîc ehli fakihlerden olup mezhep görüşlerine ilişkin nakilleri ve bunlara dair yorum ve tercihleri genelde dikkate alınmakta ve muteber kabul edilmektedir. Kerhî'nin usul açısından Hanefî mezhebinde usulün sistemleşmesinde önemli rol oynadığı da bilinmektedir. Hanefî imamları tarafından öne sürülmüş görüş ve çözümlerin dayandığı genel ilke ve kuralları (kavâid) tesbite yönelik küçük çalışması (er-Risâle) ve burada tesbit edilen kurallar, Hanefî fıkıh mantalitesinin anlaşılmasında oldukça önemli bir köşe taşı oluşturur. Bu eserin gerek bizâtihi değeri gerekse sonraki dönemler üzerindeki etkileri dikkate alındığında Kerhî'nin Hanefî mezhebi içinde bir fıkıh teorisyeni olarak adlandırılmayı hak ettiği söylenebilir.

MÜZENÎ

(h. 175-264 / m. 791-878)

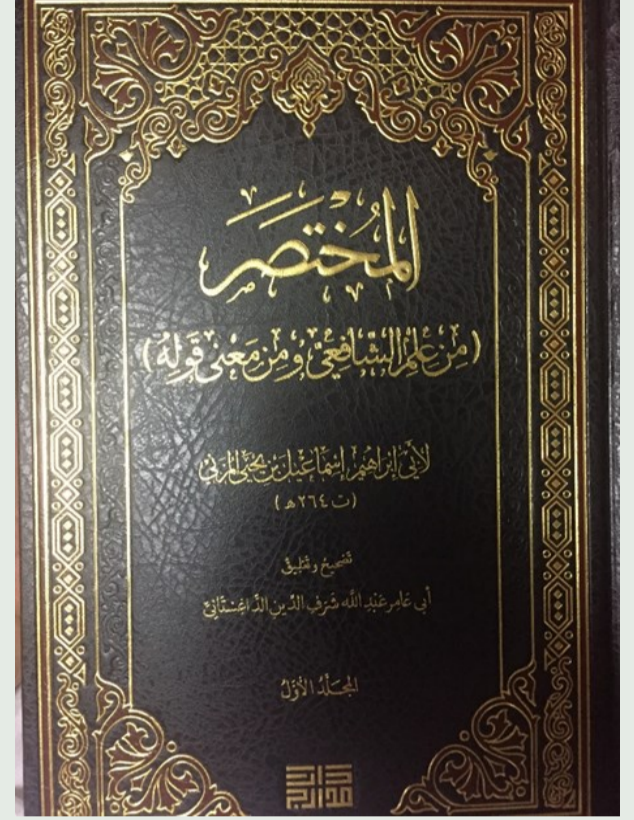
Yemen’de yaşayan Müzeyne kabilesine mensup olan Müzenî önceleri İmam Mâlik’in önde gelen talebesi Asbağ b. Ferrec’den öğrenim gördükten sonra Şâfiî’nin 200 (816) yılı civarında Mısır’a gelişinden vefatına kadar geçen dört yıl boyunca en yakın talebeleri arasında yer aldı. Şâfiî’den sonra onun son dönemine ait fikhî görüşlerini (cedîd) sonraki nesillere aktarma faaliyetini sürdürdü. el-Câmiu’l-atîk’te (Amr b. Âs Camii) verdiği derslerle başta Mısırlılar olmak üzere Horasan, Irak, Şam ve Endülüs bölgesinden gelen pek çok âlimin yetişmesinde ve bu yolla mezhebin geniş kitlelere yayılmasında önemli rol oynadı.

Şâfiî’nin Mısır sonrası eserleriyle çok fazla alâkalı olduğu anlaşılan Müzenî, er-Risâle’yi bizzat Şâfiî’den seksen defa, kendi başına ise elli yılda 500 defa okuduğunu ve her defasında yeni bir açılım kazandığını belirtmiştir. Hakkında İmam Şâfiî’nin “mezhebimin destekçisi” ve, “Şeytanla tartışsa onu yener” dediği, onun en yakın talebelerinden ve mezhebin önde gelen imamlarından olan Müzenî kaynaklarda Şâfiî’nin usulünü, fetvalarını en iyi bilen ve mezhebi müdafaa için tartışmalara katılan kişi olarak tanıtılmakta ve Şâfiî’nin öğrencilerinden hiç kimsenin kendisini Müzenî’den üstün görmediği ifade edilmektedir.

İmam Müzenî’nin Mısır’daki Makamı

Müzenî, önce Şâfiî’nin görüşlerini ve onun görüşlerinden hareketle ortaya koyduğu tahrîcileri içeren eserler yazmış (muhtemelen Nevevî bu sebeple Müzenî’nin bazı çalışmalarını Şâfiî’nin eserleri arasında saymıştır.) ancak daha sonra müstakil bir mezhep sahibi gibi hareket ederek kendi görüşlerini içeren ve birçok yerde Şâfiî’ye açıkça muhalefet ettiği Nihâyetü’l-ihtişâr adlı bir kitap kaleme almıştır. İbn Süreyc, et-Taqrîb beyne’l-

Müzenî ve Şâfiî ve öğrencisi Ebû İshak el-Mervezî et-Tavassuţ beyne Şâfiî ve l-Müzenî adlı eserlerinde Müzenî’nin el-Muhtaşar’da Şâfiî’ye yönelttiği itirazları ele alıp bir kısmını desteklemiş, bir kısmına da karşı çıkmışlardır.

Müzenî’nin hem bir mezhep müntesibi hem de müstakil bir müctehid gibi hareket etmesi, dolayısıyla mezheple bağdaşmayan görüşleri ve mezhebe muhalif birçok tercihi bulunması dolayısıyla mezheple bağlantısı sorgulanmış ve ictihad düzeyi tartışılmıştır. Şîrâzî onu İmam Şâfiî’nin talebeleri arasında müctehid olarak niteler ve el-Mühezzeb’de aykırı görüşlerini mezhep görüşü diye yazıp delillerini ve cevaplarını kaydeder. İmâmü’l-Haremeyn ve Sübkî ise Müzenî’nin müstakil bir mezhep sahibi olduğunu ileri sürerek İmam Şâfiî’nin usulüne dayalı olarak tahriç edilmeyen aykırı görüşlerini (teferrüdât) mezhep görüşü kabul etmezler. Şâfiî’nin usulüne uyararak yapılan tahrîciler mezhepten sayılacaksa Şâfiî’nin usulünü kabul etmesi ve mezhep içinde haiz olduğu yüksek konumu dolayısıyla tahriç yapmaya en lâyık olan da Müzenî’dir. Müzenî’nin el-Muhtaşar isimli eseri İmam Şâfiî’nin el-Üm adlı eseriyle birlikte Şâfiî mezhebinin temel kaynakları arasında yer alıp ders kitabı olarak okutulan ve Şâfiî’nin öğrencileri tarafından onun mezhebine dair yazılan ilk kitaptır. Müzenî’den nakledildiğine göre eserin telifi yirmi yıl sürmüş, bu müddet içerisinde üç (veya sekiz) defa yazılıp değişiklikler yapılmıştır. Müzenî el-Muhtaşar’da kendi görüşlerini de kaydetmiş, ayrıca Şâfiî’nin usulüne dayalı olarak yaptığı tahrîcileri eklemiş, pek çok yerde imamın görüşünü zikrettikten sonra çeşitli değerlendirmeler ve onun farklı görüşleri arasında tercihler yapmıştır.

NEVEVÎ

(h. 631-676/ m. 1234-1277)

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî 631 (1234) yılında Suriye'nin güneyindeki Havran bölgesinin Nevâ köyünde doğmuştur. Nevevî, doğduğu bölgeye nispetle Havrânî, dedelerinden Hizâm'a nispetle de Hizâmî nisbeleriyle de anılır.

Ticareti sevmemesine rağmen Nevevî ergenlik çağında babasının dükkanında çalışmış ve bu arada çevresindeki alimlerin derslerine devam etmiştir. On sekiz yaşına geldiği zaman babası onu Dimaşk'a götürüp Revâhiyye Medresesine yerleştirmiştir. Medresede Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şafîî fikhına dair et-Tenbîh ve el-Mühezzeb adlı eserlerini ezberleyen Nevevî iki yıl sonra babasıyla hacca gitmiş, dönüşte Medine'de bir süre kalarak oradaki alimlerin derslerine katılmıştır.

Çeşitli medreselerde hocalık yapan Nevevî, 665 (1267) yılında Ebû Şâme el-Makdisî'nin vefatıyla boşalan Eşrefiyye Dârülhadisi şeyhliğine getirilmiş ve ölümüne kadar bu görevini sürdürmüştür. Nevevî, kendisine "sefer izni" çıktığını söyleyerek hocalarının kabirlerini ve tanıdıklarını ziyaret ederek kitaplarını medreseye vakfetmiş, Kudüs'ü de ziyaret edip köyüne dönerek 24 Receb 676'da (21 Aralık 1277) Nevâ'da vefat etmiştir.

Nevevî evliliğin kendisini meşgul edeceği düşüncesiyle hiç evlenmemiştir. Hiç evlenmemesine rağmen adı Yahyâ olanların genellikle yaptığı gibi Ebû Zekeriyâ künyesini almıştır. Esasen dünya zevklerine ve rahat yaşamaya önem vermezdi. En büyük ibadetin samimi bir niyetle helâlleri ve haramları öğrenmek olduğunu söyleyerek kimseden para almaz, görev yaptığı medreselerden kendisine verilen aylıkla kitap

alır, daha sonra bunları o medreseye bağışlardı.

Haksızlığa boyun eğmez, doğru bildiğini söylemekten, yöneticileri uyarmaktan çekinmezdi. Memlûk Sultanı I. Baybars'a çeşitli mektuplar yazmış, bu mektupların bir kısmını âlimlere de imzalatarak ortak bir dilekçe halinde sunmuş, ondan kıtlık yüzünden sıkıntı çeken Dimaşk halkına kolaylık göstermesini, ağır vergilerle onları zor durumda bırakmamasını istemiştir.

Hadis sahasında en meşhur eseri İslâm ahlâk ve âdâbını öğretmek maksadıyla 1900 güvenilir hadisi on sekiz bölüm halinde topladığı *Ryâzü's-sâlihîn* adlı eserdir. Bunun dışında *Sahîh-i Müslim* şerhlerinden *el-Minhâc*'i, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i dışındaki Kütüb-i Sitte'den seçilen hadislerden derlediği *el-Ezkâr*'i önemli hadis çalışmaları olarak zikredilebilir.

Fıkıh sahasında en meşhur eseri *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttakîn* adlı eseridir. Bu eserde Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'nin Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'i için yazdığı *Şerhü'l-kebîr*'i ihtisar etmiştir. Şafîî fikhını en güzel şekilde derlemesiyle meşhur olan kitap üzerinde kırk kadar âlimin şerh, hâşiye, muhtasar, ta'lik ve tashih türünden çalışması vardır. *Mynhâcü't-tâlibîn* ve *el-Mecmû' şerhü'l-Mühezzeb* diğer önemli fıkıh eserlerinden bazılarıdır. Nevevî hadis ve fıkıh alanları dışında Kur'ân ilimleri, dil, züht ve ahlak gibi farklı alanlarda da eserler vermiştir.

Nevevî'den Bir Söz

"İlimle uğraşmak, Allah rızasını kazanmak için tutulan en iyi yol ve en üstün ibadettir. İlim tahsili nafil oruç, namaz ve zikirden daha faziletlidir..."

İmam Nevevi Mescidi Neva/Suriye

SAHNÛN

(h. 160-240 / m. 777-854)

Sahnûn'un Kayrevan yakınlarında bulunan türbesi

Sahnûn 160/777'de muhtemelen, Kayrevan'a yaklaşık 100 km. uzaklıktaki Menzilüsklâb köyünde doğdu. Zekâsı ve güçlü kavrayışı sebebiyle keskin görüşlü bir kuşun adı olan "Sahnûn" lakabıyla meşhur oldu. Kayrevan'daki pek çok âlime öğrencilik yaptı. Medine'ye giderek İmam Mâlik'ten ders alma imkânı bulamadığı için *el-Muvaţta*'ı dâilemek ve Mâlik'in fikhî görüşlerini daha iyi öğrenmek amacıyla Tunus'ta İbn Ziyâd el-Absî'nin ders halkasına katıldı. Daha sonra doğuya ilim yolculuğuna çıktı. Kahire'de İmam Mâlik'in İbnü'l-Kâsım, İbn Vehb, Eşheb gibi önemli öğrencilerinden ders aldı ve 191 (807) yılında Kayrevan'a döndü.

Sahnûn üzerinde en fazla etkisi olan hocaları Bühlûl, İbn Ziyâd ve İbnü'l-Kâsım'dır. Sahnûn, Kayrevan'da Irak ve Ebû Hanîfe fikhinin yaygın olmasına karşılık kendisi Mâlik'in görüşlerini en iyi şekilde öğrenmek istediğinden hocası Bühlûl'ün tavsiyesiyle Tunus'ta İbn Ziyâd'ın yanına gitti. Çünkü İbn Ziyâd, İfrîkiye muhitinde ilk defa *el-Muvaţta*'ı rivayet eden ve Mâlik'in fikhini en iyi bilen kişi olarak tanınmıştı. Ondan *el-Muvaţta*' rivayetini dinleyip icâzet alan Sahnûn, Kayrevanlı hocalarından tatmin edici bir şekilde öğrenemediği Mâlik'in fikhî görüşlerini de öğrendi ve Kayrevan'a döndükten sonra malî sıkıntı içinde olmasına rağmen imkân buldukça Tunus'a giderek kendisinden faydalanmaya devam etti.

Mısır'a giderek Mâlik'in meşhur öğrencilerinden ilim öğrenen Sahnûn'un asıl ilgisi İbnü'l-Kâsım'a yönelikti. Çünkü Mısır'a gidişinin belki de en önemli sebebi, hemşerisi Esed b. Furât'ın İbnü'l-Kâsım ile birlikte hazırladığı *el-Esediyye* adlı kitabı Esed'den elde edemediği için kendisinin oluşturduğu nüshayı İbnü'l-Kâsım'a arz ederek üzerinde bir tashih çalışması yapmaktı. Zira Esed b. Furât ve eseri *el-Esediyye* Kayrevan'da büyük ilgiyle karşılanmış, fakat kitabın hem muhtevası hem üslûbu çok geçmeden ehl-i Medîne fikhini benimseyenlerin tepki ve eleştirilerine mâruz kalmıştı. Eleştirenler arasında Esed'in derslerine katılan Sahnûn da bulunuyordu. Muhtemelen bu eleştirileri sebebiyle Esed, bütün öğrencilerinin rahatlıkla elde edebildiği *el-Esediyye* nüshasının onun eline geçmesini istememişti. Bunun üzerine Sahnûn başkaları aracılığı ile kendi nüshasını oluşturdu ve İbnü'l-Kâsım'a sunmak üzere Mısır'a götürdü.

İki yıldan fazla bir süre Mekke ve Medine'de kaldığı anlaşılan Sahnûn, Mâlik'in Medineli öğrencileriyle görüşerek ehl-i Medîne ve Mâlik'in fikhine dair birikimini gözden geçirme ve geliştirme imkânı buldu; Ehl-i Hicaz'ın temsilcilerinden Süfyân b. Uyeyne'den fıkıh ve hadis okuyup icâzet aldı ve ayrıca devrin önemli hadis âlimlerine öğrencilik yaparak 191'de (807) güçlü bir ilmî birikimle Kayrevan'a döndü. Beraberinde götürdüğü en önemli kaynak, *el-Esediyye* üzerinde İbnü'l-Kâsım ile birlikte yaptıkları tashih çalışması sonucunda ortaya çıkan ve daha sonra *el-Müdevvene* diye adlandırılacak olan eserin müsveddesi niteliğindeki derlemedir.

Sahnûn ayrıca İbnü'l-Kâsım, Eşheb ve İbn Nâfi' başta olmak üzere İmam Mâlik'in bazı öğrencilerinin onun ders halkasında derledikleri fikhî meselelere (mesâil) dair soru-cevap tarzındaki notlarını (*Semâ'û İbnü'l-*

Ḳāsim, Semâ'u Eşheb, Semâ'u İbn Nâfi' vb.), İbn Vehb'in *el-Muvaţta*, *Kitâbü'l-Câmi*, *Kitâbü'z-Zühhd* ve *Kitâbü'l-Megâzî* gibi kitaplarını, İbnü'l-Kâsım'ın *el-Muvaţta* rivayetini, İbn Nâfi'in Mâlik'ten rivayet ettiği ay ve yıldızlar hakkındaki kitabını beraberinde getirdi ve kendi öğrencilerine okuttu. Bunlara hocalarının fikhî görüş ve fetvalarına dair kendisinin tuttuğu notlarla (*Semâ'û Sâ nûn mæn İbnü'l-Ḳāsim* gibi) ve rivayet ettiği hadis nüshalarını da eklemek gerekir.

Sahnûn, Kayrevan'a dönünce muhtemelen Menzilüsklâb köyüne yerleşip kendi ders halkasını oluşturdu. Kayrevan dışından ve özellikle Endülüs'ten pek çok öğrenci gelip derslerine katıldı. Verdiği dersler karşılığında ücret almayan Sahnûn geçimini temin etmek için ziraatla meşgul oluyordu.

Kayrevan'a dönüp ilmî bir otorite haline gelmeye başladığı dönemden itibaren dört Ağlebî emîrinin yönetimine şahit olan Sahnûn'un onlarla ilişkileri oldukça sınırlı ve gergindi. Bir süre Sâhil bölgesinde bulunan Abdürrahîm b. Abdürabbih'in Kasru Ziyâd adlı zâviyesinde gizlenen Sahnûn dönemin emîrinin huzuruna çıkarılıp Kur'an'ın mahlûk olmadığı görüşünü beyan ettiğinde ev hapsiyle cezalandırılmasına karar verildi. Kapısına nöbetçiler dikildi, artık ders ve fetva veremeyeceği ilân edildi. Bir yıl boyunca ev hapsinde kalan Sahnûn, kardeşini devirip iktidarı yeniden ele geçiren Emîr I. Muhammed'in, değişen Abbâsî politikasına paralel biçimde mihne uygulamasını sona erdirmesi ve Mu'tezilî kadı İbn Ebü'l-Cevâd'ı azletmesiyle birlikte serbest bırakıldı.

Yeni Kayrevan kadısının belirlenmesi için kendilerine danışılan ve çoğu Hanefî olan âlimler aday olarak Hanefî Süleyman b. İmrân'ı, Süleyman ise Sahnûn'u teklif etmişti. Aslında bu teklif, Hanefîler'e daha yakın görünen Mu'tezile ile Ehl-i sünnet arasında yeni bir denge kurmaya çalışan Emîr I. Muhammed için de uygundu. Sahnûn, yıllarca uzak durduğu ve birçok uygulamasına fetva vermediği emîrden gelen bu teklifi önce reddetmesine rağmen bir yıl boyunca süren yoğun baskılar ve her türlü icraatına destek sözü verilmesi sonucunda kabul etmek zorunda kaldı. Ağlebî hânedanı ve yöneticilerinin karıştığı yolsuzlukların üstüne gitmek şartıyla görevi kabul eden Sahnûn'un bir diğer şartı maaş almamaktı. Altı yıl kadılık yapan Sahnûn 240 yılı Receb ayında (Aralık 854) Kayrevan'da vefat etmiştir.

Sahnûn'un mezhep içindeki şöhret ve otoritesinin oluşmasında en önemli pay şüphesiz sayıları 700'e ulaşan öğrencilerine aittir. Sahnûn'un mezhepleşme sürecine katkıda bulunan en meşhur üç öğrencisinden biri oğlu Muhammed diğer ikisi de İbn Abdüs ve Yahyâ b. Ömer el-Kinânî'dir. Bunlardan ilk ikisi, aynı çağda yaşamış ve mezhebin gelişmesine büyük katkıda bulunmuş dört Muhammed arasında yer alırken) eserleriyle öne çıkan Muhammed İbn Sahnûn, ayrıca Mâlikî mezhebinin varlığını devam ettirmesini sağlayan altı büyük fakihten biri olarak kabul edilmektedir.

SALİH B. AHMED B. HANBEL (h. 203-266 / m. 818-880)

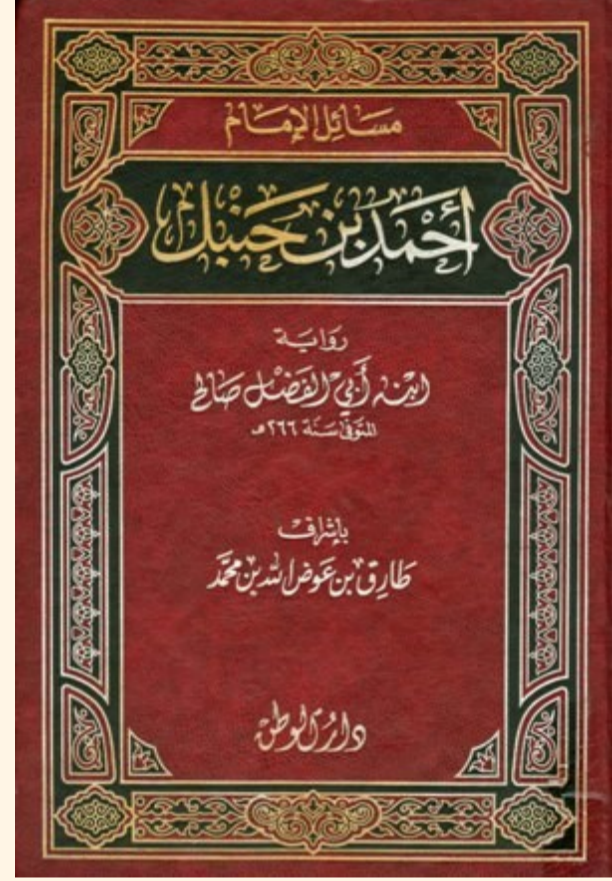
Sâlih b. Ahmed Bağdat'ta doğdu. Başta babası Ahmed b. Hanbel olmak üzere Ali b. Medîni, Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî ve İbrâhim b. Fazl ez-Zâri' gibi âlimlerden ders aldı.

Hadis hafızı olan Sâlih b. Ahmed insanların bazı fikhî meselelerini kendisine yazmaları, onun da bunları babasına sorması neticesinde pek çok fikhî meselenin hükmünü öğrenme fırsatı buldu.

Tarsus ve İsfahan kadılığı yapan Sâlih b. Ahmed burarlarda babasının görüş ve rivayetlerini yaydı. Ancak hayatı boyunca yöneticilere karşı mesafeli duran Ahmed b. Hanbel'in, oğlunun idarecilerle iyi ilişkiler içerisinde olmasını hoş karşılamadığı, Halife Mütevekkil-Alellah'ın ihسانlarını kabul etmesi sebebiyle onun evinde pişirilen ekmeği yemediği söylenir.

Sâlih b. Ahmed hem babası Ahmed b. Hanbel'in akaid, hadis ve fıkıh alanındaki görüşlerinin günümüze ulaşması hem de bu görüşlerin kelâmî ve hukukî birer doktrin halini alması hususunda en çok etkisi olan kişilerden biridir. Ahmed b. Hanbel'in 1756 meseleye verdiği cevapları

Mesâil d'Ve meşhur olan *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* adlı eserde b'V araya get'Vm'Vt'V. B'V d'Ve ger önemli'Veser'V ise Ahmed b. Hanbel'in halku'l-Kur'an meselesindeki görüşleri sebebiyle mâruz kaldığı sıkıntı ve eziyetlerin anlatıldığı *M'z netü A' med b. ' anbel* adlı eseridir.

ABDULLAH B. AHMED B. HANBEL (h. 213-290 / m. 828-903)

Abdullâh b. Ahmed Bağdat'ta doğdu. Daha çocukken hadis öğrenmeye karşı büyük bir istek duyarak başta babası olmak üzere pek çok muhaddisten ders aldı. Hocaları arasında, bir kısmı babasının yakın arkadaşı olan devrinin şöhretli muhaddislerinden Yahyâ b. Maîn, Ebû Bekir ve Osman b. Ebû Şeybe kardeşler, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Süfyân b. Vekî' b. Cerrâh da vardır.

Ahmed b. Hanbel, meşhur eseri *el-Müsned*'i önce özel olarak Abdullah'a okumuştur. Abdullah, *el-Müsned*'de, "Babam dedi ki" () (أبي) diye naklettiği her hadisi babasından en az iki veya üç kez dinlemiş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca başkalarının sormadığı hususları babasına sorup öğrenmiş ve ondan *ez-Zühhd* adlı eser *en-Nâsih ve'l-mensûh*, *et-Târîh*, *Hadîsü Şu'be*, *Cevâbâtü'l-Kur'an* ve *el-Menâsik g'k'apları* okumuştur.

Abdullah'tan hadis rivayet edenler arasında Nesâî, Ebü'l-Kâsım el-Begavî, Mehâmilî, Ebû Ali es-Savvâf ve Ebû Bekir el-Katî gibi muhaddisler bulunmaktadır. "Üstat oğlu üstat" diye övülen Abdullah'ın geniş hadis bilgisini babası da takdir eder, hatta bilmediği hadisleri kendisiyle müzakere edecek kadar hadis ilminde yetişmiş olduğunu söylerdi. Nitekim Nesâî ve Dârekutnî gibi oldukça titiz iki hadis münekkidi, Abdullah'ın *sika* olduğuna şahitlik etmektedir.

Abdullâh b. Ahmed babasının bazı fikhî görüşlerini de nakletmekle birlikte daha çok hadislerle meşgul olmuştur. Abdullah, Ahmed b. Hanbel'in fıkıh, akaid ve ahlâkla ilgili görüşlerini kardeşi gibi *el-Mesâ'il* adıyla toplamıştır.